

УДК 341.1/8

ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

CONCEPT OF STATE SOVEREIGNTY IN INTERNATIONAL LAW

ПОНЯТИЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО СУВЕРЕНИТЕТА В МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ

Кубальський В. Н.

Кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету. E-mail: vladislav.kubalskiy@gmail.com

Kubalskiy V.

Ph.D., assistant professor at the international law department of the educational-research institute of international relations of National Aviation University. E-mail: vladislav.kubalskiy@gmail.com

Кубальский В. Н.

Кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры международного права Учебно-научного института международных отношений Национального авиационного университета. E-mail: vladislav.kubalskiy@gmail.com

Анотація. У статті досліджено зміст поняття «державний суверенітет», його міжнародно-правові властивості та особливості концепції державного суверенітету в міжнародному праві на сучасному етапі. Наведені міжнародно-правові акти, які містять юридичну оцінку подій 2014 року в Криму. Особливого значення проведене дослідження набуває у зв'язку з втратою Україною суверенітету над окремими частинами території України. Поняття державного суверенітету в міжнародному праві ґрунтується на принципах міжнародного права, передусім таких як незастосування сили та погрози силою у міжнародних відносинах, суверенної рівності держав, невтручання у внутрішні справи держав, непорушності кордонів та територіальної цілісності держав. Але в більшості міжнародно-правових актів поняття «державний суверенітет» застосовується передусім в поєднанні з принципом територіальної цілісності держав. Зроблено, зокрема, висновки про те, що в рамках міжнародного права доцільно розробити більш ефективні механізми для захисту державного суверенітету, враховуючи необхідність його захисту від сучасних форм виявів міжнародного злочину «агресія», який супроводжується інформаційними, торгівельними, а також «гібридними» війнами.

Ключові слова: державний суверенітет, територіальна цілісність, принципи міжнародного права.

Abstract. In the article is studied of concept «state sovereignty», his international legal properties and features of conception of state sovereignty in an international law on the modern stage. The special value undertaken a study acquires in connection with a loss Ukraine of sovereignty above separate parts of territory of Ukraine. Given the international legal acts, which contain legal opinion of the events of 2014 in Crimea.

The legal envisaged concept of state sovereignty is absent in an international law formally. The analysis of doctrine approaches of lawyers-specialists in international law is conducted to the concept «state sovereignty». The analysis of legal literature witnessed, that a concept «state

sovereignty» in an international law is characterized by next signs: political and legal independence, value as primary international legal subject; needed for exceptional supremacy of state power and envisages insubordination of power of other state; conditioned by legal equality of the independent states and is in basis of modern international law.

State sovereignty is characterized international legal and internal aspects. Under the external aspect of sovereignty is understood independent of other subjects of international law. The internal aspect of territorial supremacy means the right of the state exercise its authority within its territory

Sovereign equality is a concept, what derivant from a concept «sovereignty». But in most international legal acts, the concept of «state sovereignty» is used primarily in combination with the principle of territorial integrity of states. Principle of territorial integrity essentially comes forward as a major backer-up of state sovereignty, as exactly territory is an obligatory sign of any state, sphere of action of his sovereignty.

The concept of state sovereignty in international law is based on the principles of international law, primarily the non-use of force and threat of force in international relations, the sovereign equality of states, non-interference in the internal affairs of states, inviolability of borders and territorial integrity of states. At the national level, appropriate to speak of sovereignty as a property of the state, and at the international level, the principle of respect for state sovereignty.

Thus, state sovereignty remains the base of the international legal system. The most serious crime against state sovereignty in an international criminal law is a crime of aggression. In the framework of international law, it is expedient to develop more effective mechanisms for the protection of state sovereignty, taking into account the need to protect it from contemporary forms of manifestation of an international crime «aggression», which is accompanied by information, trade, as well as «hybrid» wars.

Key words: state sovereignty, territorial integrity, principles of international law.

Аннотация. В статье исследовано содержание понятия «государственный суверенитет», его международно-правовые свойства и особенности концепции государственности в международном праве на современном этапе. Приведены международно-правовые акты, которые содержат юридическую оценку событий 2014 года в Крыму. Особое значение проведенное исследование приобретает в связи с утратой Украиной суверенитета над отдельными частями территории Украины. Понятие государственного суверенитета в международном праве основывается на принципах международного права, прежде всего, таких как неприменение силы и угрозы силой в международных отношениях, суверенного равенства государств, невмешательства во внутренние дела государств, нерушимости границ и территориальной целостности государств. Но в большинстве международно-правовых актов понятие «государственный суверенитет» используется прежде всего в сочетании с принципом территориальной целостности государств. Сделан, в частности, вывод о том, что в рамках международного права целесообразно разработать более эффективные механизмы для защиты государственного суверенитета, учитывая необходимость его защиты от современных форм проявлений международного преступления «агрессия», который сопровождается информационными, торговыми, а также «гибридными» войнами.

Ключевые слова: государственный суверенитет, территориальная целостность, принципы международного права.

Постановка проблеми. Тлумачення державного суверенітету в міжнародно-правовому смислі відрізняється певною мірою від його розуміння в загальній теорії держави і

права та у конституційно-правовій науці, хоч і має у своїй основі спільні підходи. Відомий вчений-міжнародник В. Е. Грабар називав «питання про поняття держави, її державності і незалежності загальним і в той же час основним і найважливішим питанням міжнародного права, без розгляду якого неможливо скласти собі правильного уявлення і про окремі його інститути» [10, с. 5].

Мета статті – дослідження змісту поняття державного суверенітету в міжнародному праві та особливостей його правового забезпечення на сучасному етапі в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню особливостей поняття державного суверенітету в міжнародному праві присвятили свої наукові праці такі радянські та російські вчені, як Е. Р. Алієв, К. А. Бекяшев, Д. В. Галушко, М. В. Кожем'якін, В. М. Корецький, І. І. Лукашук, Р. В. Мамедов, О. О. Мойсеєв, Л. А. Моджорян, М. О. Ушаков, серед українських – М. В. Барандій, В. А. Василенко, Н. В. Гринюк, В. Н. Денисов, В. М. Шаповал, Ю. С. Шемшученко та інші. На монографічному рівні міжнародно-правові аспекти державного суверенітету досліджені радянськими (М. О. Ушаков) та російськими вченими-міжнародниками (О. О. Мойсеєв). Проблема державного суверенітету у вітчизняній міжнародно-правовій науці досліджувалась недостатньо. Лише у 2010 році в Україні О. М. Сіваш була захищена дисертація за науковою спеціальністю 12.00.11 «Міжнародне право» на тему «Розвиток українськими і російськими юристами-міжнародниками вчення про державний суверенітет (XVIII – початок XX ст.)».

Виклад основного матеріалу дослідження. В міжнародному праві відсутнє формально юридичне закріплене поняття державного суверенітету. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року проголосила державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах.

У вітчизняній юридичній енциклопедії зазначено, що, якщо в національному праві термін «суверенітет» пов'язується насамперед з процесом і результатами владарювання, здійснюваного державними органами і посадовими особами, то у міжнародному праві він уживається у зв'язку з правосуб'єктністю держави. Сучасне міжнародне право є проявом міждержавних відносин, здійснюваних на основі суверенітету [30, с. 684–685].

Досліджуючи міжнародно-правові властивості державного суверенітету, доцільно навести твердження О. О. Мойсеєва про те, що «сучасний міжнародно-правовий смисл суверенітету відображає існування на міжнародній арені незалежних і юридично рівних первинних суб'єктів міжнародного права» [22, с. 13]. Подібну точку зору висловив і Р. В. Мамедов [21].

Суверенітет виступає висхідним елементом побудови усієї міжнародно-правової системи, сучасне міжнародне право обумовлено існуванням суверенітету держав і слугує гарантом державного суверенітету, не підкоряє і не скасовує його [23, с. 26]. Суверенітет за своєю сутністю виступає як основна якість держави в міжнародному праві [21]. Як уточнює з цього приводу Р. Б. Хорольський, «суверенітет держав є однією із засадничих умов існування сучасного міжнародного права як різновиду світового порядку, оскільки міжнародне право розвивалося одночасно з концепцією політичної суверенності» [28, с. 18]. Принцип суверенітету в міжнародно-правовому смислі з часу свого концептуального оформлення і по даний момент є необхідною юридичною і політичною основою для ефективного міждержавного спілкування [21].

Принцип державного суверенітету вже декілька сторіч є наріжним каменем світопорядку та міжнародного права, піддається в наші дні глибокій ерозії, нерідко стає яблуком розбрату, через що летиться кров, сіються смерть і руйнування, завдається горе мільйонам

людей [16, с. 134]. У зв'язку з цим, суверенітет в радянській юридичній літературі визнався найбільш політичним з-поміж усіх юридичних принципів» [19, с. 11].

Для держави суверенітет, як життя для людини [20, с. 209]. Але, як стверджує Е. Л. Кузьмін, «суверенітет не абсолют. Навіть сильна держава обмежена самим фактом існування іншої більш сильної держави, а також загальним порядком, існуючим на міжнародній арені» [17, с. 53]. У цьому зв'язку С. В. Смирнов у своєму дисертаційному дослідженні констатував, що суверенітет сучасної держави в міжнародних відносинах є реально існуюча незалежність держави, межі якої обмежені загальноновизнаними нормами міжнародного права [27, с. 11]. Слід враховувати водночас, як писав Г. Елінек у своїй праці «Загальне вчення про державу», що «суверенітет є властивість, і притому така, яка не може бути ані збільшена, ані зменшена» [31, с. 247]. В. А. Василенко стверджує, що «міжнародне право не обмежує державний суверенітет, а є найбільш доступною мірою узгодження і координації суверенних воель держав, що впливають з суверенітету» [9, с. 60–79].

Є очевидним, що державний суверенітет характеризують міжнародно-правовий та внутрішній аспекти. З плином часу та під впливом міжнародного права у розвитку концепції суверенітету поступово став зміщуватися вектор із внутрішніх на зовнішні аспекти [15, с. 76]. Як пише С. В. Черниченко, «державний суверенітет набув переважно міжнародно-правового «відтінку» [29, с. 27]. Радянський дослідник І. Д. Левін свого часу підкреслював, що «міжнародне право і суверенітет не лише сумісні, але і являють собою логічно необхідну кореляцію, передбачають одне одного» [19, с. 117].

У радянському словнику міжнародного права суверенітет держави розуміється як «повнота законодавчої, виконавчої та судової влади держави на її території, яка виключає усіляку іноземну владу на її території, а також як не підпорядкування держави владі іноземних держав у сфері міжнародного спілкування, крім випадків явно вираженої і добровільної згоди (як правило, на основі взаємності)» [26, с. 388–389].

В дисертаційному дослідженні з міжнародного права, спеціально присвяченого державному суверенітету, останній визначається наступним чином: це невідчужувана юридична якість незалежної держави, яка символізує його політико-правову самостійність, вищу відповідальність і цінність як первинного суб'єкта міжнародного права; необхідний для виняткового верховенства державної влади і передбачає не підпорядкування владі іншої держави; виникає або зникає через добровільну зміну статусу незалежної держави як цілісного соціального організму; обумовлений правовою рівністю незалежних держав і знаходиться в основі сучасного міжнародного права [22, с. 8].

Аналіз юридичної літератури з проблем державного суверенітету засвідчив, що досліджуване питання традиційно розглядається у прив'язці до принципів міжнародного права, які впливають з ідеї суверенітету: принцип суверенної рівності держав, невтручання у внутрішні справи держав, незастосування сили чи погрози силою у міжнародних відносинах, мирного вирішення міжнародних спорів, територіальної цілісності держави, непорушності кордонів тощо.

Існує певна термінологічна невизначеність щодо назви принципу в міжнародному праві: одні вчені називають його принципом суверенітету, інші – принципом поваги до державного суверенітету. Так, відомий вітчизняний вчений В. Н. Денисов відзначає, що принцип суверенітету, який інкорпорований зі звичаєвого міжнародного права, є принципом Статуту ООН і водночас основним принципом міжнародного права [11, с. 127]. К. А. Бекяшев називає його принципом поваги до державного суверенітету та визначає його в якості основоположного та основного принципу сучасного міжнародного права [7, с. 913–928].

В юридичній літературі підкреслюється, що принцип поваги до державного суверенітету є центральним принципом усієї міжнародно-правової системи. Державний суверенітет робить держави – первинних суб'єктів міжнародного права – юридично рівними. Повага до державного суверенітету є обов'язком усіх суб'єктів міжнародного права [7, с. 927]. Держави повинні поважати суверенітет інших учасників міжнародних відносин, тобто не посягати на їх право в межах власної території здійснювати законодавчу, виконавчу, адміністративну і судову владу без будь-якого втручання з боку інших держав, а також самостійно здійснювати свою зовнішню політику [20, с. 202].

В контексті дотримання принципу поваги державного суверенітету суб'єкти міжнародного права зобов'язані утримуватися від прямого втручання, підривної діяльності та всіх форм непрямого втручання у внутрішні або зовнішні справи будь-якої держави. Ця нормативна заборона конкретизована в низці міжнародно-правових актів ООН – Декларації щодо неприпустимості втручання у внутрішні справи держав, захисту їх незалежності та суверенітету 1965 р., Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН 1970 р., Декларації про недопущення інтервенції та втручання у внутрішні справи держав 1981 р., Декларації про посилення ефективності принципу відмови від погрози силою або її застосування в міжнародних відносинах 1987 р. та деяких інших.

Систематизуючи міжнародно-правову концепцію державного суверенітету, виділяють основні її складові:

по-перше, суверенна держава – це суб'єкт міжнародного права;
по-друге, вона не знаходиться під контролем жодної іншої держави;
по-третє, вона фактично довела свою здатність існувати в якості суб'єкта міжнародних відносин [6].

А. Касезе у своїй відомій праці «Міжнародне право» [33, с. 49–52] називає суверенітет всеохоплюючою категорією і включає до його складу наступні повноваження і права:

1) право поширювати свою владу на усіх осіб, які знаходяться на території держави. Це право, на думку вченого, є «квінтесенцією суверенітету»;

2) право вільно використовувати та контролювати територію, яка перебуває під юрисдикцією цієї держави, і здійснювати будь-які необхідні дії, необхідні для населення, яке проживає на її території;

3) право, яке гарантує, що жодна держава не стане вторгтися на територію іншої держави;

4) право на імунітет від юрисдикції іноземних судів від дій, здійснюваних в рамках суверенітету іншої держави, і на виключення дії заходів, спрямованих на використання публічної власності чи активів, в рамках виконання цією державою публічних функцій;

5) право на імунітет для представників держави, які діють в рамках своєї правоздатності;

б) право на повагу до життя та майна осіб, які представляють державу за її межами.

Отже, під зовнішньою стороною суверенітету розуміється незалежність від інших суб'єктів міжнародного права. Внутрішній аспект означає територіальне верховенство, тобто право держави здійснювати свою владу в межах своєї території [8].

Суверенна рівність – поняття, яке похідне від поняття «суверенітет». Принцип суверенної рівності передбачає наступне:

а) держави юридичні рівні;

б) кожна держава користується правами, притаманними повному суверенітету;

в) кожна держава зобов'язана поважати правосуб'єктність інших держав;

г) територіальна цілісність і політична незалежність держав недоторканні;

д) кожна держава має право вільно обирати і розвивати свої політичні, соціальні, економічні та культурні системи, кожна держава зобов'язана виконувати повністю та добросовісно свої міжнародні зобов'язання та жити у мирі з іншими державами [1].

Суверенна рівність держав є невід'ємною складовою їхньої міжнародної правосуб'єктності, походить з визнання суверенітету найбільш важливою рисою, притаманною всім державам [32]. Авторитетний дослідник Г. Кельзен зазначав, що історично принцип суверенної рівності формувався на основі двох взаємопов'язаних правових засад – поваги до суверенітету всіх держав та їхньої рівноправності у міжнародних відносинах [35]. Радянська доктрина міжнародного права поділяла позицію Г. Кельзена в питанні формування принципу суверенної рівності держави [18, с. 45].

Виходячи з того, що територія – один з найважливіших компонентів державного суверенітету, поняття «суверенітет» використовується переважно у поєднанні з поняттям «територіальна цілісність» у багатьох міжнародно-правових документах. М. Шоу підкреслює, що концепція територіального суверенітету безпосередньо пов'язана з владою, яку здійснює держава на своїй території. У міжнародному праві територія і суверенітет є нерозривно пов'язаними, оскільки територія є географічним простором стосовно якого суверенітет або суверенні права можуть бути реалізовані [37, с. 61–91]. Територіальний суверенітет є юридичною сентенцією, що позначає явище територіальності, правовий прояв якої дав поштовх до формування принципу територіальної цілісності [5, с. 96–99]. В цьому контексті доцільно навести позицію Міжнародного суду ООН у справі Corfu Channel 1949 року, який у своєму рішенні вказав, що незастосування сили включає також заборону порушення територіального суверенітету держави, що є, за визначенням Суду, «суттєвою засадою міжнародних відносин» [11, с. 117].

Важливо зазначити, що принцип територіальної цілісності по суті виступає найважливішим засобом забезпечення державного суверенітету, оскільки саме територія – обов'язкова ознака будь-якої держави, сфера дії її суверенітету. В ч. 4 ст. 2 Статуту ООН зазначається: «Держави-члени повинні утримуватися у своїх міжнародних відносинах від погрози силою або використання сили проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави ...» [3]. В даному випадку є всі підстави констатувати певну тотожність понять «політична незалежність» та «державний суверенітет».

Сутність принципу територіальної цілісності полягає у визнанні права держав на територіальну цілісність як найважливішого права, властивого суверенітету, що означає реалізацію державою всіх прав у їхній повноті і винятковим чином у просторі, визначеному державними кордонами [24]. З цього приводу Л. Оппенгейм відзначав, що заборона втручання у справи, які належать до внутрішньої компетенції держави, є безпосереднім наслідком права кожної держави на суверенітет, територіальну цілісність та політичну незалежність» [36]. Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва у Європі (1975 р.) передбачав, що «держави-учасниці будуть поважати суверенну рівність і своєрідність одна від одної, а також усі права, властиві їхньому суверенітету й охоплені ним, зокрема, право кожної держави на юридичну рівність, територіальну цілісність, свободу і політичну незалежність» (ст. 2) [34].

В Декларації ООН про принципи міжнародного права 1970 р. передбачено обов'язки держав щодо територіальної цілісності, зокрема, утримуватися у своїх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави; утримуватися від вказаних дій як засобу врегулювання міжнародних проблем; утримуватися у своїх міжнародних відносинах від військової, політичної, економічної чи будь-якої іншої форми тиску, спрямованого проти політичної незалежності або територіальної цілісності будь-якої держави; не робити

спроб, спрямованих на часткове або повне руйнування національної єдності і територіальної цілісності держави чи їхньої політичної незалежності, як несумісних з метою і принципами Статуту. У зазначеній вище Декларації стосовно принципу рівноправності та самовизначення народів міститься наступне застереження: «Ніщо в наведених вище пунктах не повинно тлумачитися як таке, що санкціонує або заохочує будь-які дії, які вели б до розчленування або до часткового чи повного руйнування територіальної цілісності або політичної єдності суверенних і незалежних держав ...» [1].

Найтяжчим злочином проти державного суверенітету в міжнародному кримінальному праві визнається злочин агресії. У Резолюції Генеральної Асамблеї (далі – ГА) ООН № 3314 (XXIX) «Про визначення агресії» (1974 р.) визначено, що агресією є застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави, або будь-яким іншим чином, несумісним зі Статутом ООН (ст. 1) [2].

Як зазначав професор О. В. Задорожній, військова агресія Росії проти України та дії, що її супроводжують, містять ознаки системних порушень російською стороною основних обов'язків держав щодо принципу суверенної рівності, визначених міжнародно-правовими актами у цій сфері:

I. Обов'язок поважати правосуб'єктність інших держав, їхню територіальну цілісність і політичну незалежність. Військова агресія РФ проти України, окупація та анексія Кримського півострова спрямовані не лише проти правосуб'єктності та політичної незалежності, територіальної цілісності нашої держави, а на їхнє знищення та розпад України як держави;

II. Обов'язок жити у мирі з іншими державами, який РФ грубо порушує, неправомірно застосовуючи силу України;

III. Обов'язок не перешкоджати державі і не застосовувати засобів тиску на неї при реалізації державою прав, властивих суверенітету, зокрема, права вільно обирати і розвивати свої політичні, соціальні, економічні та культурні системи, ухвалювати свої закони та адміністративні правила [12, с. 356–357].

Росія, вчиняючи військову агресію, анексію Кримського півострова та цілий ряд інших дій, зокрема, в рамках «торгівельної війни», «газової війни», протидії європейській та євроатлантичній інтеграції України, вимогах щодо внутрішнього устрою країни тощо грубо порушує передбачені принципом суверенної рівності обов'язки поважати ці права, правосуб'єктність інших держав, їхню територіальну цілісність і політичну незалежність, не застосовувати силу, не вчиняти жодного тиску при реалізації ними прав, притаманних повному суверенітету.

Окупація та анексія Кримського півострова, окупація частини Донецької та Луганської областей передусім порушують право України на суверенітет, політичну незалежність, територіальну недоторканність, національну єдність і безпеку, право вільно здійснювати свої внутрішні функції, невід'ємний суверенітет над своїми природними ресурсами відповідно до волі її народу без зовнішнього втручання, підривної діяльності, примусу або погрози в будь-якій формі [12, с. 362].

Як зазначається у науковій записці вчених Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України «... Російська Федерація проігнорувала Будапештський меморандум і норми міжнародного права, зруйнувала світовий порядок, поставши в ролі держави-агресора, що підтримує сепаратизм та тероризм, не дотримується принципів суверенітету незалежних держав та непорушності встановлених і визнаних кордонів» [25, с. 66]. У цьому контексті цілком доречно навести висловлювання М. Вуда про те, що «факт оскарження суверенітету держави над певною територією в жодному разі не дає право іншій

державі застосовувати силу для «відновлення» або «встановлення» власного суверенітету над територією, на яку вона претендує; такі дії являють собою грубе порушення принципу територіальної цілісності держави в сенсі права на контроль над спірною територією. Сила не може використовуватись як засіб розв'язання міжнародних спорів, у тому числі територіальних» [13, с. 137].

Парламентська Асамблея ОБСЄ у своїй Резолюції від 1 липня 2014 року під назвою «Очевидне, грубе та невиправлене порушення Гельсінських принципів Російською Федерацією» зазначила, що «ОБСЄ засуджує очевидне, грубе і невиправлене порушення гельсінських принципів Російською Федерацією щодо України, в тому числі особливо кричуще порушення суверенітету і територіальної цілісності цієї країни; вважає такі дії, що включають військову агресію і різні форми примусу, спрямовані на утиск властивих суверенітету України прав на угоду власним інтересам Російської Федерації, неспровокованими і заснованими на абсолютно безпідставних припущеннях і приводах» (п. 12) [4].

9 квітня 2014 року Парламентська Асамблея Ради Європи ухвалила Резолюцію № 1988 «Розвиток останніх подій в Україні: загроза функціонуванню демократичних інститутів», в якій підтвердила свою «підтримку незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України». 27 березня 2014 року ГА ООН ухвалила резолюцію № 68/262 «Територіальна цілісність України», в якій хоча і відсутня юридична оцінка дій Росії, однак підтверджено визнання суверенітету, політичної незалежності, єдності та територіальної цілісності України в її міжнародно визнаних кордонах. Рада Безпеки ООН у своїй Резолюції щодо «Мінських угод» № 2202 від 17 лютого 2015 р. підтвердила повну повагу до суверенітету, незалежності та територіальної цілісності України. У жовтні 2016 року Третій комітет ГА ООН ухвалив Резолюцію під назвою «Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь (Україна)», в якій засуджується окупація Криму та підтверджується невизнання його анексії.

Висновки. Отже, поняття державного суверенітету в міжнародному праві ґрунтується на принципах міжнародного права, передусім таких як незастосування сили та погрози силою у міжнародних відносинах, суверенної рівності держав, невтручання у внутрішні справи держав, непорушності кордонів та територіальної цілісності держав. На внутрішньодержавному рівні слід вести мову про суверенітет як властивість держави, а на міжнародному рівні про принцип поваги до державного суверенітету. Державний суверенітет залишається базисом міжнародно-правової системи. В рамках міжнародного права доцільно розробити більш ефективні механізми для захисту державного суверенітету, враховуючи необхідність його захисту від сучасних форм виявів міжнародного злочину «агресія», який супроводжується інформаційними, торгівельними, а також «гібридними» війнами.

Список використаних джерел

1. Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом ООН (24 октября 1970 года) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_569.
2. Определение агрессии (утверждено резолюцией 3314 (XXIX) Генеральной Ассамблеи от 14 декабря 1974 года) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml.
3. Статут ООН від 26 червня 1945 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_010.

4. Resolution on Clear, Gross and Uncorrected Violations of Helsinki Principles by the Russian Federation // *Baku Declaration and Resolutions*. OSCE. – 2014. – 60 p.
5. Алямкін Р. Сила права vs право сили: територіальна цілісність держав у сучасному світі / Р. Алямкін // *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. – 2014. – № 4. – С. 96–99.
6. Барциц И. Н. Правовое пространство России. Вопросы конституционной теории и практики / И. Н. Барциц. – М., 2000. – 496 с.
7. Бекашев К. А. Принцип уваження державного суверенітету – основопологаючий принцип загального міжнародного права / К.А. Бекашев // *LexRussica*. – 2008. – № 4. – С. 913–928.
8. Валяровский Ф. И. Суверенитет в конституционном строе Российской Федерации: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Ф. И. Валяровский – М., 2003. – 153 с.
9. Василенко В. А. Государственный суверенитет и международный договор / В. А. Василенко // *Советский ежегодник международного права*. – М. : Наука, 1973. – С. 60–79.
10. Грабарь В. Э. Римское право в истории международно-правовых учений. Элементы международного права в трудах легистов XII–XIV веков [Текст] / В. Э. Грабарь. – Юрьев: Тип. К. Маттиссена, 1901. – I–VII. – 293 с.
11. Денисов В. Н. Принципи міжнародного права // *Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.* – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 5: П–С. – 2003. – С. 126–128.
12. Задорожній О. В. Міжнародне право у відносинах України та Російської Федерації: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.11 / О. В. Задорожній. – К., 2015. – 594 с.
13. Задорожній О. В. Порушення агресивною війною Російської Федерації проти України основних принципів міжнародного права: монографія / Задорожній Олександр Вікторович; Укр. асоц. міжнар. права, Ін-т міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка, каф. міжнар. права. – Київ : К.І.С., 2015. – 712 с.
14. Задорожній О. В. Становлення та нормативний зміст принципу територіальної цілісності держав як основного принципу міжнародного права / О. В. Задорожній // *Університетські наукові записки*. – 2015. – № 1 (53). – С. 231–246.
15. Кожевников К. К. Демократия и международное право: иллюзия или реальность? / К. К. Кожевников. – М. : Издательство «Юрист», 2014. – 150 с.
16. Кузьмин Э. Л. Международное право на распутье / Э. Л. Кузьмин // *Международная жизнь*. – 2007. – № 7–8. – С. 125–143.
17. Кузьмин Э. Л. Мировое государство: иллюзии или реальность? Критика буржуазных концепций суверенитета / Э. Л. Кузьмин. – М. : Международные отношения, 1969. – 199 с.
18. Курс международного права в 7 томах. – Т. 2. – М. : Наука, 1989. – 240 с.
19. Левин И. Д. Суверенитет. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. – 373 с.
20. Мамедов Р. В. Государственный суверенитет как объект международно-правового регулирования / Р. В. Мамедов // *Экономика и право. XXI век*. – 2013. – № 2. – С. 202–211.
21. Мамедов Р. В. Государственный суверенитет в доктринах международного права / Р. В. Мамедов // *Образование и право*. – 2013. – № 10 – С. 7–22.
22. Моисеев А. А. Соотношение суверенитета и надгосударственности в современном международном праве (в контексте глобализации): автореф. дисс. ... д. ю. н.: 12.00.10 / А. А. Моисеев; М, 2007. – 45 с.

23. Моисеев А. А. Суверенитет государства в современном мире: международно-правовые аспекты / А. А. Моисеев. – М. : Научная книга, 2006. – 246 с.
24. Остроухов Н. В. Территориальная целостность государств в современном международном праве и её обеспечение в Российской Федерации и на постсоветском пространстве: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.10 / Н. В. Остроухов. – М., 2010. – 61 с.
25. Політико-правові механізми запобігання сепаратизму в демократичному суспільстві: Наукова записка / Кресіна І.О. (керівник авт. кол.), Шемшученко Ю. С., Горбатенко В. П., Коваленко А. А., Кресін О. В. та ін. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2014. – 143 с.
26. Словарь международного права. – М. : Международные отношения, 1986. – 432 с.
27. Смирнов С. В. Суверенитет современного государства в условиях глобализации: вопросы теории и практики: автореф. дисс. ... к. ю. н.: 12.00.01 / С. В. Смирнов. – Казань, 2011. – 24 с.
28. Хорольський Р. Б. Правові засоби вирішення міжнародних спорів у рамках Європейського Союзу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Р. Б. Хорольський. – Х., 2001. – 201 с.
29. Черниченко С. В. Делим ли государственный суверенитет? / С. В. Черниченко // Евразийский юридический журнал. – 2010. – № 12. – С. 25–31.
30. Шаповал В. М. Суверенітет державний / В. М. Шаповал // Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Укр. енцикл., 1998. – Т. 5: П–С. – 2003. – С. 684–685.
31. Эллинек Г. Общее учение о государстве / Г. Эллинек. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 752 с.
32. Ansong A. The Operation of the Concept of Sovereign Equality of States in International law / A. Ansong. – Middlesex University. – 2012. – 366 p.
33. Cassese A. International law / A. Cassese. – Oxford University Press, 2005. – 558 p.
34. Conference on Security and Cooperation in Europe Final Act 1975. – Helsinki, 1975. – 62 p.
35. Kelsen H. Peace through law / Hans Kelsen. – Union, New Jersey, 2000. – 135 p.
36. Oppenheim's International Law: Vol. I, Peace (in 2 parts) / Edited by Robert Jennings, Arthur Watts. – 9th ed. – Longman, 1992. – 1572 p.
37. Shaw M. N. Territory in International Law / M. N. Shaw // Netherlands Yearbook of International Law. – 1982. – Volume 13. – P. 61–91.

References

1. Declaration on the principles of international law concerning friendly relations and cooperation between states in accordance with the UN Charter (October 24, 1970) [Electronic resource]. – Access mode: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_569
2. Definition of aggression (resolution 3314 (XXIX) of 14 December 1974 approved by General Assembly) [Electronic resource]. – Access mode: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml
3. United Nations Charter, June 26, 1945 [Electronic resource]. – Access mode: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_010
4. Resolution on Clear, Gross and Uncorrected Violations of Helsinki Principles by the Russian Federation // Baku Declaration and Resolutions. OSCE. – 2014. – 60 p.

5. *Aliamkin R.* Syl'a prava chy pravo syly: terytorialna tsilisnist derzhav u suchasnomu sviti [The power of law or the law of force: the territorial integrity of states in the modern world] / R. Aliamkin // Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2014. – № 4. – S. 96–99.
6. *Bartsits I. M.* Pravovyi prostir Rosii. Pytannia konstytutsiinoi teorii i praktyky [Legal space of Russia. Issues of constitutional theory and practice] / Bartsits I. M. Y. N. – M., 2000. – 496 s.
7. *Bekiashev K. A.* Pryntsyp povahy derzhavnoho suverenitetu – osnovopolozhnyi pryntsyp zahalnoho mizhnarodnoho prava [Principle of respect for the sovereignty – is a fundamental principle of general international law] / K. A. Bekiashev // Lex Russica. – 2008. – № 4. – S. 913–928.
8. *Valiarovskii F. I.* Suverenitet v konstytutsiinomu ladi Rosiiskoi Federatsii [Sovereignty in the Constitutional System of the Russian Federation]: dyss. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.02 / F. I. Valiarovskii – M., 2003. – 153 s.
9. *Vasylenko V. A.* Derzhavnyi suverenitet i mizhnarodnyi dohovir [National sovereignty and international treaty] / V. A. Vasylenko // Radianskyi shchorichnyk mizhnarodnoho prava. – M.: Nauka, 1973. – S. 60–79.
10. *Hrabar V. E.* Rym'ske pravo v istorii mizhnarodno-pravovykh navchan. Elementy mizhnarodnoho prava v pratsiakh lehistov XII–XIV stolit [Roman law in the history of international legal exercises. Elements of international law in the works of legists of the XII–XIV centuries] / V. E. Hrabar. – Yuriev: Typ. K. Mattisse, 1901. – I–VII. – 293 c.
11. *Denysov V. N.* Pryntsypy mizhnarodnoho prava [Principles of international law] // Yurydychna entsyklopediia: v 6 t. / Redkol.: Shemshuchenko (holova redkol.) ta in. – K.: Ukr. entsykl., 1998. – T. 5: P–S. – 2003. – S. 126–128.
12. *Zadorozhnii O. V.* Mizhnarodne pravo u vidnosynakh Ukrainy ta Rosiiskoi Federatsii [International law in relations between Ukraine and the Russian Federation] / dys. ... d–ra yuryd. nauk: 12.00.11 / O. V. Zadorozhnii. – K., 2015. – 594 s.
13. *Zadorozhnii O. V.* Porushennia ahresyvnoiu viinoiu Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy osnovnykh pryntsypiv mizhnarodnoho prava [Violation of the aggressive war of the Russian Federation against Ukraine basic principles of international law]: monohrafiia / Zadorozhnii Oleksandr Viktorovych; Ukr. asots. mizhnar. prava, In–t mizhnar. vidnosyn Kyiv. nats. un–tu im. Tarasa Shevchenka, kaf. mizhnar. prava. – Kyiv: K.I.S., 2015. – 712 s.
14. *Zadorozhnii O. V.* Stanovlennia ta normatyvnyi zmist pryntsypu terytorialnoi tsilisnosti derzhav yak osnovnoho pryntsypu mizhnarodnoho prava Formation and normative content of the principle of territorial integrity of states as the basic principle of international law [Formation and normative content of the principle of territorial integrity of states as the basic principle of international law] / O. V. Zadorozhnii // Universytetski naukovi zapysky. – 2015. – № 1 (53). – S. 231–246.
15. *Kozhevnykov K. K.* Demokratsiia i mizhnarodne pravo: iliuziia chy realnist? [Democracy and international law: illusion or reality?] / K. K. Kozhevnykov. – M.: Vydavnytstvo «Iuryst», 2014. – 150 c.
16. *Kuzmin E. L.* Mizhnarodne pravo na rozdorizhzhzi [International Law at the Crossroads] / E. L. Kuzmin // Mizhnarodna zhyttia / [International Life]. – 2007. – № 7–8. – C. 125–143.
17. *Kuzmin E. L.* Svitove derzhava: iliuzii chy realnist? Krytyka burzhuaznykh kontseptsii suverenitetu [World state: illusion or reality? Critique of bourgeois concepts of sovereignty] / E. L. Kuzmin. – M.: Mizhnarodni vidnosyny [International relationship], 1969. – 199 s.
18. Kurs mizhnarodnoho prava v 7 tomakh. [International Law Course in 7 volumes] – T. 2. – M.: Nauka, 1989. – 240 s.

19. Levin I. D. Suverenitet. [Sovereignty] – SPb. : Vydavnytstvo «Iurydychnyi tsentr Press», 2003. – 373 s.
20. Mamedov R. V. Derzhavnyi suverenitet yak ob'ekt mizhnarodno–pravovoho rehuliuвання [State sovereignty as an object of international legal regulation] / R. V. Mamedov // Ekonomika i pravo. XXI stolittia. – 2013. – № 2. – S. 202–211.
21. Mamedov R. V. Derzhavnyi suverenitet v doktrynakh mizhnarodnogo prava [State sovereignty in the doctrines of international law] / R. V. Mamedov // Osvita i pravo. – 2013. – № 10 – S. 7–22.
22. Moiseiev A. A. Spivvidnoshennia suverenitetu i nadderzhavnykh v suchasnomu mizhnarodnomu pravi (v konteksti hlobalizatsii) [Value of sovereignty and supstate in modern international law]: avtoref. disc. ... d.i.u.n. : 12.00.10 / A. A. Moiseiev; M., 2007. – 45 s.
23. Moiseiev A. A. Suverenitet derzhavy v suchasnomu sviti: mizhnarodno–pravovi aspekty [State sovereignty in the modern world: international legal aspects]/ A. A. Moiseiev. – M. : Naukova knyha, 2006. – 246 s.
24. Ostroukhov N. V. Terytorialna tsilisnist derzhav v suchasnomu mizhnarodnomu pravi i yii zabezpechennia v Rosiiskii Federatsii ta na postradianskomu prostori [Territorial integrity of states in modern international law and its provision in the Russian Federation and in the post–Soviet space]: / N. V. Ostroukhov. – M., 2010. – 61 s.
25. Polityko-pravovi mekhanizmy zapobihannia separatyzmu v demokratychnomu suspilstvi [Political and legal mechanisms for preventing separatism in a democratic society]: Naukova zapyska / Kresina I. O. (kerivnyk avt. kol.), Shemshuchenko Iu.S., Horbatenko V.P., Kovalenko A. A., Kresin O. V. ta in. – K. : Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2014. – 143 s.
26. Slovyk mizhnarodnogo prava. [Dictionary of international law] – M. : Mizhnarodni vidnosyny [International relations], 1986. – 432 s.
27. Smyrnov S. V. Suverenitet suchasnoi derzhavy v umovakh hlobalizatsii: pytannia teorii i praktyky [Sovereignty of the modern state in the conditions of globalization: issues of theory and practice] / S. V. Smyrnov. – Kazan, 2011. – 24 c.
28. Khorolskyi R. B. Pravovi zasoby vyrishennia mizhnarodnykh sporiv u ramkakh Yevropeiskoho Soiuzu [Legal means of resolving international disputes within the framework of the European Union]: / R. B. Khorolskyi. – Kh., 2001. – 201 c.
29. Chernychenko S. V. Dilymo chy derzhavnyi suverenitet? [Do we share state sovereignty?] / S. V. Chernychenko // Yevraziiskyi yurydychnyi zhurnal. – 2010. – № 12. – S. 25–31.
30. Shapoval V. M. Suverenitet derzhavnyi [State sovereignty] / V.M. Shapoval // Yurydychna entsyklopediia: / Redkol.: Iu.S. Shemshuchenko (holova redkol.) ta in. – K. : Ukr. entsykl., 1998. – T. 5: P-S. – 2003. – S. 684–685.
31. Ellinek H. Zahalne vchennia pro derzhavu [General doctrine of the state]/ H. Ellinek. – SPb. : Yurydychnyi tsentr Pres, 2004. – 752 s.
32. Ansong A. The Operation of the Concept of Sovereign Equality of States in International law / A. Ansong. – Middlesex University. – 2012. – 366 p.
33. Cassese A. International law / A. Cassese. – Oxford University Press, 2005. – 558 p.
34. Conference on Security and Cooperation in Europe Final Act 1975. – Helsinki, 1975. – 62 p.
35. Kelsen H. Peace through law / Hans Kelsen. – Union, New Jersey, 2000. – 135 p.
36. Oppenheim's International Law: Vol. I, Peace (in 2 parts) / Edited by Robert Jennings, Arthur Watts. – 9th ed. – Longman, 1992. – 1572 p.
37. Shaw M. N. Territory in International Law / M. N. Shaw // Netherlands Yearbook of International Law. – 1982. – Volume 13. – P. 61–91.